

FILOZOFICKÁ FAKULTA UNIVERZITY
PALACKÉHO V OLOMOUCI

KATEDRA SLAVISTIKY

*Wybrane zagadnienia użycia gwary na
Zaolziu*

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

VYPRACOVALA: ADRIANA KOŽDOŇOVÁ

VEDOUCÍ PRÁCE: DOC. PHDr. IVANA DOBROTOVÁ, PH.D.

2011

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně a uvedla všechny použité literární prameny.

V Olomouci, dne 11.2.2011

.....

Pragnę serdecznie podziękować pani Doc. PhDr. Ivaně Dobrotové, Ph.D. za cenne rady, konsultacje i uwagi, których mi udzielała w ciągu pisania tej pracy licencjackiej oraz Mgr. Małgorzacie Bartnickiej i Mgr. Kindze Palus za korekturę językową i udostępnienie swych zbiorów literackich.

Adriana Koždoňová

Spis treści

<i>ZIEMIA ALBO - ALBO</i>	- 6 -
Wstęp.....	- 7 -
1. Zarys historii Zaolzia, granice terytorialne Zaolzia	- 9 -
1.1. Historia Zaolzia od roku 1918-1920	- 9 -
1.2. Przyłączenie Zaolzia do Polski	- 10 -
1.3. Zaolzie po drugiej wojnie światowej	- 11 -
1.4. Polacy w Republice czeskiej po 1989 roku	- 13 -
1.5. Granice terytorialne Zaolzia.....	- 14 -
2. Lingwistyczne podłoże (języki urzędowe, szkolnictwo)	- 16 -
3. Język – gwara	- 21 -
3.1. Charakterystyka gwary cieszyńskiej - fonetyka i fleksja	- 25 -
4. Ankieta- Zbieranie informacji, analiza.....	- 27 -
▪ Dane osobowe i pochodzenie językowe ankietowanych	- 28 -
▪ Kategoria kompetencji językowych	- 30 -
▪ Kompetencje komunikacyjne	- 33 -
▪ Świadomość językowa	- 38 -
5. Podsumowanie badań ankietowych	- 39 -
Podsumowanie	- 41 -
Resumé	- 43 -
Załącznik.....	- 44 -
1. ANKIETA	- 44 -
2. TABELLE Z WYNIKAMI ANKIETY	- 50 -
Abstract	- 56 -
Anotace	- 57 -
Bibliografia:	- 58 -
Źródła internetowe:	- 59 -
Spis map i obrazków:	- 59 -

ZIEMIA ALBO - ALBO

*„Zaolzie
moje ty
sponiewierane
Belko w oku
kłodo pod nogami
Zawsze za Olzą wiecznie z tyłu
na miejscu
za – ostatnim
Zaolzie
nasze ty
rozdarte
Przykrawane na miarę
na sztandary
na całuny
Podnoszone
lub opuszczane
z hukiem*

*Zaolzie nasze czy wasze
hydro stugłowa
o dwu językach
Ziemio albo - albo
bezkompromisowa
zmiłuj się nad nami
Zaolzianami”*

Renata Putzlacher: tomik „Ziemia albo- albo” (1993)

Wstęp

Niniejsza praca licencjacka jest socjolingwistyczną pracą, która powstała na podstawie przeprowadzonych przez nas badań ankietowych w miesiącach styczeń- kwiecień 2011. Podmiotem badań byli obywatele różnych grup wiekowych, pochodzący z całego regionu Zaolzia (Śląska Cieszyńskiego). Przedmiotem badań jest używanie gwary, jako środka komunikacyjnego autochtonicznych obywateli w/w obszaru. Celem jest scharakteryzowanie gwary z punktu widzenia kulturowego i socjologicznego.

Zbliżona tematyka zawarta została także w pracach naukowych pani Ireny Bogoczowej, która w swych licznych pracach naukowych, na różne sposoby bada ten interesujący teren. W jednej ze swych prac pisze: *„Jazykem člověk vyjadřuje příslušnost k jistému živočišnému druhu, k jazykovému, etnickému, národnímu společenství, k jisté generaci i sociální skupině a k produktu těchto společenství- kultuře.“*¹

Obecność polskiej grupy etnicznej na tym terenie jest notowana już od bardzo dawnych czasów. Pierwotna grupa, która rozmawiała dialektem wskazującym na polskie znaki, stanowi dominującą większość miejscowych obywateli (XIX w.). Z biegiem czasu z tej grupy uformował się nowoczesny polski naród, na który początkowo w małym stopniu miały wpływ inne grupy etniczne, jak np. Czesi, Niemcy, Żydzi czy przybysze z Galicji. Do zasadniczego rozrastania się grup doszło po obu wojnach światowych, i to zawsze na korzyść narodowości czeskiej.

Pomimo tego, że wzajemne relacje wielu narodowościowo zróżnicowanych grup przyniosło wiele korzyści dla rozwoju kultury i nauki, to były również powodem wielu konfliktów i nieporozumień.

Gdy mówimy o Polakach na Zaolziu, mamy na myśli obywateli tej części Śląska Cieszyńskiego, która niegdyś należała do Księstwa Cieszyńskiego a w roku 1920 na podstawie Konferencji w Spa o rozdzieleniu pomiędzy Polskę i Czechosłowację, przypadła Czechosłowacji.

¹ BOGOCZOVÁ, Irena: *Rozdíly mezi polštinou a češtinou jako zdroj jazykové interference*, Ostrava 1999, cyt. s. 36.

Od tego wydarzenia można również mówić o rodowitych mieszkańcach Zaolzia, jako o mniejszości narodowej. Dotyczy to polsko-czeskiego pasma granicznego na Śląsku, rozciągającego się mniej więcej od Jabłonkowa po Bogumin.

Region ten w większości zamieszkują obywatele czescy oraz polska mniejszość narodowa.

Na opisywanym obszarze istnieją i funkcjonują szkoły podstawowe z czeskim i polskim językiem nauczania. Na poziomie średniego ogólnego wykształcenia funkcjonują osobno - czeskie i polskie gimnazja. Natomiast szkoły średnie zawodowe funkcjonują wyłącznie w języku czeskim. Ponadto dla absolwentów polskich szkół podstawowych są utworzone polskie klasy, gdzie język polski jest językiem maturalnym.

Irena Bogoczová określa ten obszar językowy tzw. „*polsko-český smíšený pruh*”². Charakterystyczna dla tego obszaru jest wymiana kodów językowych, zachodząca świadomie, czy też nieświadomie, w procesie werbalnej komunikacji pomiędzy użytkownikami tych kodów.

Na podstawie przez nas przeprowadzonych badań, staramy się wykazać, w jakim stopniu w dzisiejszych czasach jest stosowana gwara? Czy nadal jest kodem prymarnym, czy ma inny status? Dokąd sięga zakres jej funkcjonowania? W jakich sytuacjach dochodzi do w/w wymiany kodów?

² BOGOCZOVÁ, Irena: *Jazyková komunikace mládeže na dvojjazyčném území českého Těšínska*, Ostrava 1993, s. 3.

1. Zarys historii Zaolzia, granice terytorialne Zaolzia

1.1. Historia Zaolzia od roku 1918-1920

W roku 1918 po rozdzieleniu Monarchii Austro-Węgierskiej powstały dwa nowe państwa – Polska i Czechosłowacja, które prowadziły spór o przygraniczny obszar Śląska Cieszyńskiego. Konflikt dotyczył charakteryzujących się wysoką stopą ekonomiczną terenów, na którą wpływ miało bogactwo złóż węgla kamiennego, z tym związane liczne kopalnie, huty, fabryki, bardzo dobra komunikacja drogowa, umożliwiająca transport oraz szlak kolei Koszycko-Bogumińskiej.

Spór trwający od października 1918 roku do 28 lipca 1920 roku początkowo dotyczył miejscowych władz. W obronie dóbr Polaków mieszkających na Śląsku Cieszyńskim³ stanęła nowopowstała Rada Narodowa Księstwa Cieszyńskiego (Národní rada Těšínského knížectví) a za stronę czeską wystąpiła Krajowa Rada Narodowa dla Śląska (Zemský národní výbor pro Slezsko). Spór w krótkim czasie przejęły władze obu państw, które jednak nie radziły sobie z tym problemem.

Po dwóch latach oskarżeń, prześladowań Polaków, szykan, przemocy, terroru ze strony czeskiej, jak i również ze strony polskiej (reakcja na prześladowania i terror wobec Polakom) decydujące rozstrzygnięcie sprawy podjęła Rada Ambasadorów w Paryżu.

Dnia 28 lipca 1920 roku arbitralnie podzieliła Śląsk Cieszyński: Polska otrzymała powiat bielski, część cieszyńskiego (wraz z częścią miasta Cieszyna) i część powiatu frysztackiego.

Po stronie czechosłowackiej znalazł się powiat frydecki, większa część powiatu frysztackiego, część powiatu cieszyńskiego i co najważniejsze,

³ Polacy mieszkający na tych terenach, to autochtoniczni obywatele, tworzący rdzeń tutejszych obywateli trzech powiatów politycznych– cieszyńskiego, frysztackiego i bielskiego.

„(...) przy Czechosłowacji pozostała kolej koszycko-bogumińska i zagłębie węglowe. W Polsce decyzja ta była ostro skrytykowana, jako nowy rozbiór Polski,”⁴.

Zadowolenie z decyzji Rady Ambasadorów było po stronie Czechosłowacji, która uzyskała wysoko rozwinięte tereny. Za Olzą natomiast, znalazła się niezadowolona polska mniejszość narodowa (tworzyła największy procent obywateli na tym terenie- 48, 6%⁵), z którą należało się zintegrować. Od tego czasu utracone ziemie Śląska Cieszyńskiego nazwane zostały przez Polaków Zaolziem, a obywateli nazywano zaś Zaolzianami.

1.2. Przyłączenie Zaolzia do Polski

W roku 1938 miała miejsce sytuacja, która ponownie doprowadziła do zmian granic Czechosłowacji. 28-30 września 1938 roku odbyła się konferencja w Monachium, na podstawie której postanowiono przekazać Rzeszy niemieckiej tereny na północy Czechosłowacji zamieszkane przez Niemców sudeckich. Dogodną sytuację międzynarodową wykorzystała Polska. 1 października 1938 roku Rząd Polski przekazał Czechom ultimatum, w którym domagał się oddania Zaolzia. Rząd czeski pod naciskiem ze strony Niemiec zgodził się na przekazanie żądanych terenów Polsce.

Wydarzenia z 1938 i późniejszych lat odmiennie postrzegane są przez polskich naukowców i przez czeskich. Czesi zabranie Zaolzia uważali za bezprawne zajęcie terenów suwerennego państwa czechosłowackiego. Postępowanie polskich władz na terenie Zaolzia porównywano do nazistowskiego działania Hitlera, a Polskę nawet określono okupantem. Nikt jednak nie łączył tych wydarzeń z krzywdzącym dla Polski podziałem Śląska Cieszyńskiego w 1920 roku⁶.

⁴ ZAHRADNIK, S., RYCKOWSKI, M.: Korzenie Zaolzia, Trzyniec 1992, s. 52.

⁵ SZELONG, Krzysztof: Plebiscit a otázka sebeurčení těšínského obyvatelstva 1918-1920, Těšínsko 1/2001, s. 14.

⁶ GAŚSIOR, Grzegorz: Ve studijním materiálu „Poláci na Těšínsku“, Český Těšín 2006, s. 25.

Polska dyplomacja w latach 30. oskarżała Czechosłowację o ucisk i prześladowania polskiej mniejszości. Po przyłączeniu terenów Zaolzia do Polski, dopiero na „światło dzienne” ujawniło się jak wyobrażała sobie strona polska „sprawiedliwą politykę mniejszościową”, piszą o tym m.in. Ryczkowski i Markowski: *„Na całym zajęтым obszarze wprowadzono administrację polską. Wszystkie organizacje czeskie były rozwiązane. Ich dalsza działalność była zakazana. Zlikwidowano czeskie szkolnictwo, niemieckie zaś poważnie ograniczono.”*⁷

31 marca 1939 roku już nie funkcjonowała żadna czeska szkoła. Doszło również do masowego zwalniania czeskich pracowników jak i wysiedlania.

Takie drastyczne posunięcia nigdy nie miały miejsca z czeskiej strony. Według czeskiego historyka Rudolfa Žáčka czescy obywatele byli bezwzględnie poddani polonizacji.

1.3. Zaolzie po drugiej wojnie światowej

Druga wojna światowa skończyła się w maju 1945 roku. Nie dotyczyło to Zaolzia, które toczyło „walkę” o tereny graniczne. Z powodu anulacji układu monachijskiego przez koalicję antyhitlerowską, Czechosłowacja automatycznie przygarnęła ziemie zaolziańskie do swego państwa. Oczywiście Polska nie zgodziła się z tym faktem i odwoływała się do krzywdzącego podziału z 1920 roku.

Sytuację bardzo utrudniały wydarzenia po 1938 roku i pamięć o zachowaniu się polskich władz wobec czeskich obywateli Zaolzia. Prześladowania, zwalnianie z pracy, odmawianie przyznania zasiłków i emerytur dla polskich obywateli, aresztowania, itp. były to skutki działania polskich władz po 1938 roku.⁸

⁷ ZAHRADNIK, S., RYCZKOWSKI, M.: *Korzenie Zaolzia*, Trzyniec 1992, cyt. s. 89.

⁸ ZAHRADNIK, S., RYCZKOWSKI, M.: *Korzenie Zaolzia*, Trzyniec 1992, s. 125.

Czesi i Słowacy wyobrażali sobie nowe państwo czechosłowackie, jako suwerenne jednolite państwo Czechów i Słowaków, bez nielojalnych mniejszości narodowych, które naruszają wewnętrzną stabilność państwa.⁹

Ostatecznie doszło do porozumienia obu stron i podpisania umowy, jednak za pomocą trzeciej strony. Ryczkowski i Zahradnik piszą: *„O jej zawarciu przesądziły naciski dyplomacji Związku Radzieckiego, która usiłowała wszystkie kraje Europy, leżące w jej sferze wpływów powiązać siecią bilateralnych aktów tego typu.”*¹⁰

Dnia 10 marca 1947 została podpisana umowa o przyjaźni i współpracy między Polską i Czechosłowacją. Sporządzony został protokół, który dotyczył konieczności ustalenia granicy w terminie do dwóch lat.¹¹ Umowa, między innymi, zapewniała mniejszościom narodowym możliwości narodowego, kulturalnego, politycznego i społecznego rozwoju.¹²

Nie doszło jednak do odnowienia czynności wielu polskich organizacji działających przed wojną, ponieważ były zakazane przez Okręgową Radę Narodową (Krajský Národní Výbor). Mogły powstać tylko nowe organizacje. Polacy, otwarci w kierunku kultury i oświaty, zaczęli budować nowe organizacje zrzeszające Polaków na terenie Zaolzia (np. Polski Związek Kulturalno-Oświatowy, Stowarzyszenie Młodzieży Polskiej). Działała polska prasa (Głos Ludu, Zwrot), wszystko to pod batutą Związku Radzieckiego.

Oprócz głoszenia polskości, trzeba było wyznawać i rozpowszechniać idee zgodne z dogmatami partii komunistycznej. W tych trudnych warunkach politycznych polska mniejszość starała się, utrzymać swą tożsamość kulturową.

⁹ FREIDL, Jiří: Ve studijním materiálu „*Poláci na Těšinsku*“, Český Těšín 2009, s. 60.

¹⁰ ZAHRADNIK, S., RYCZKOWSKI, M.: *Korzenie Zaolzia*, cyt. s. 125.

¹¹ Granicę definitywnie ustalono 14 lutego 1959 roku, wliczając Zaolzie do Czechosłowacji.

¹² ZAHRADNIK, S., RYCZKOWSKI, M.: *Korzenie Zaolzia*, Trzyniec 1992, s. 125.

1.4. Polacy w Republice czeskiej po 1989 roku

Rok 1989 z sobą przyniósł pewne udogodnienia Polakom, jako mniejszości narodowej w państwie czechosłowackim – później czeskim. Powrót do demokracji, do możliwości kompleksowej realizacji narodowościowych potrzeb miał umożliwić integrację polskich obywateli do nowej sytuacji społecznej. Pierwszym krokiem było wznowienie działalności przedwojennych organizacji, jak i powstawanie wielu nowych.¹³ Doszło również do zmiany stosunku Czeskich władz państwowych wobec prawom polskiej mniejszości narodowej. Polacy i Czesi od tego momentu zaczęli tworzyć nową, wspólną historię dwóch narodów.

¹³ SZYMECZEK, J., KASZPER, R.: Ve studijním materiálu „*Poláci na Těšínsku*“, Český Těšín 2009, s. 83.

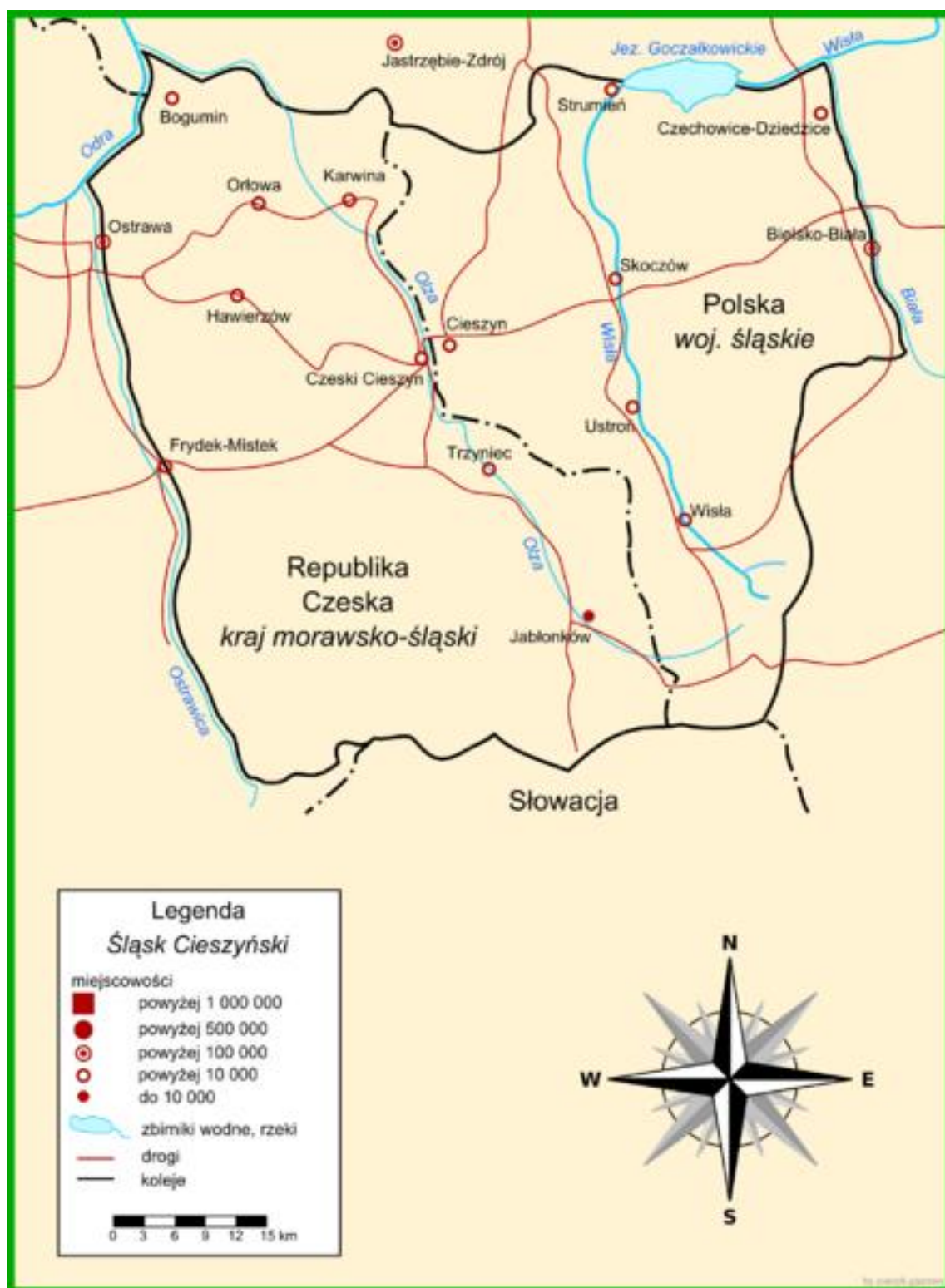
1.5. Granice terytorialne Zaolzia

Rys. 1- mapa Śląska Cieszyńskiego w latach 1920 i 1938

Śląsk Zaolziański

Rys. 2- mapa współczesnych granic terytorialnych Zaolzia

2. Lingwistyczne podłoże (języki urzędowe, szkolnictwo)

Istotny problem poruszany w naszej pracy dotyczy pozycji języka na Śląsku Cieszyńskim, późniejszym Zaolziu. Kilkakrotne zmiany granic, okupacja, itp. miały wpływ na kształtowanie się języka na tym terenie. Język urzędowy wielokrotnie się zmieniał a z nim również język nauczania w szkołach. Czynniki te jednak nie miały wpływu na język miejscowego ludu – na cieszyńską gwarę, nazywaną też śląsko-polską gwarą.¹⁴

Językiem urzędowym po przyjęciu chrześcijaństwa stała się łacina, którą po przyjeździe Luksemburgów na tron czeski zastąpił język niemiecki, dominujący do połowy XV wieku. Na ziemi Śląska Cieszyńskiego wraz z husytyzmem wprowadzono język czeski, który cieszył się popularnością przede wszystkim w Polsce, gdzie literacki język dopiero się kształtował. W 1573 roku oficjalnie językiem administracyjnym została czeszczyzna, na podstawie prawa ziemskiego ustroju Księstwa Cieszyńskiego. Po wprowadzeniu języka czeskiego nie doszło do zaniku mowy polskiej. Była ona dalej używana w urzędach, w sądach, itp. Polski językoznawca Stanisław Rospond przebadawszy dokumenty z kancelarii książęcej z Opola oraz księgi miejskie Niemodlina, Raciborza, Woźnik, Pszczyny pochodzące z tego okresu stwierdził „(..), że były one silnie przetykane polonizmami”.¹⁵

Piśmiennictwo śląskie w czasie panowania dynastii Habsburgów, cechowało się wyraźną wielojęzycznością. Okres habsburski dzielił się na dwa podokresy: czeski – gdzie dominował język czeski (do 1620r.) oraz austriacki – z rosnącą rolą niemieckiego (1621-1742). Po 1620 roku język czeski zaczął tracić na znaczeniu, tak działo się również na Śląsku Cieszyńskim, gdzie językiem urzędowym stał się język niemiecki, a w niektórych strefach popularnością cieszyła się łacina (przede wszystkim w kręgach kontrreformacyjnej działalności Jezuitów).

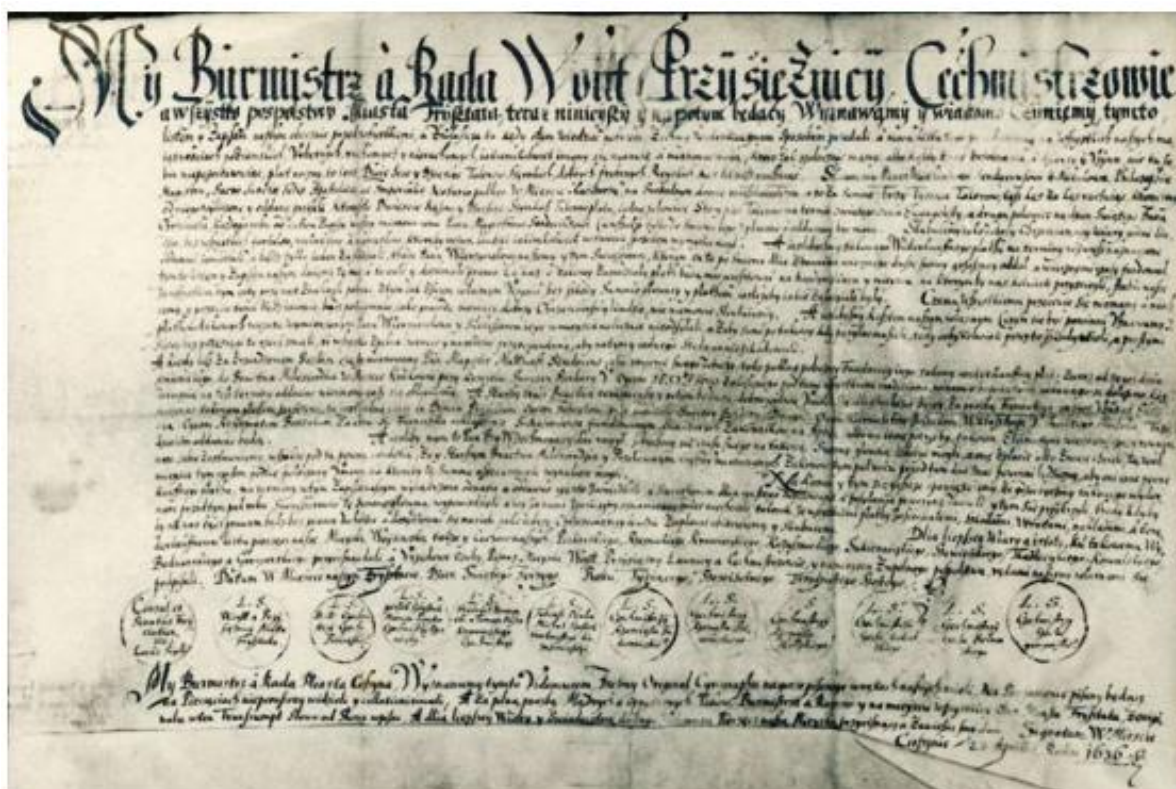
¹⁴ MAŁYSZ, Bogdan: Ve studijním materiálu „Poláci na Těšínku“, Český Těšín 2009, s. 16.

¹⁵ WINIARSKA, Izabela: *Dialekt śląski wczoraj i dziś*, [w:] <http://www.gwarypolskie.uw.edu.pl>, cyt. 22.03.2011.

Izabela Winiarska pisze o tym: „Alina Kowalska, badaczka dokumentów pochodzących z tego okresu, stwierdza, że obserwowane tuż po roku 1620 osłabienie wpływów czeskich okazało się w początkowym okresie korzystne dla języka polskiego, który zaczął się w większym zakresie pojawiać się w kancelariach miejskich, sądownictwie, dokumentach związków rzemieślniczych. Koniec panowania Habsburgów przyniósł natomiast wzrost roli języka niemieckiego w instytucjach. Wciąż jednak na Śląsku w korespondencji i dokumentach współwystępowały w różnych zakresach trzy języki: polski, niemiecki i czeski.”¹⁶

O stosowaniu języka polskiego w dokumentach urzędowych świadczy na przykład dokument z miasta Frysztat z 1636 roku rozpoczynający się od słów: „My Burmistrz a Rada Xont. Przysiężnicy, Cechmistrzowie a wszystko pospolstwo Miasta Frysztata teraz niniejszy y na potom będący Wyznamamy y wiadomo Czyniemy tymto listem i Zapisem naszym...”¹⁷

Rys. 3. Fotokopia dokumentu z miasta Frysztat z 1636 roku.

¹⁶ WINIARSKA, Izabela: *Dialekt śląski wczoraj i dziś*, [w:] <http://www.gwarypolskie.uw.edu.pl>, cyt. 22.03.2011.

¹⁷ Rekonstrukcja oryginalnego dokumentu z miasta Frysztat z 1636 roku, [w:] *Studijsni materiál „Poláci na Těšínku“*, Český Těšín, 2009, s. 10.

Oprócz języka oficjalnego, występował na tym terenie także język ludu, czyli nieoficjalny gwarowy wariant tego języka. W XVIII wieku powstały pierwsze utwory literackie napisane w tym języku, z pierwiastkami przekazywanymi z pokolenia na pokolenie. Autorów tzw. „zapiśników” nazywano „piśmiorze”.

Dzięki np. Jurowi Gajdzicowi, pastorowi Janowi Muthmannowi lub pastorowi Samuelowi Ludwikowi Sassadiusowi, którzy pisali polską formą tutejszego języka, stosując gwarowe formy, mamy bezcenne świadectwo o tym, jak wyglądał ówczesny język pełen archaizmów.¹⁸

Dzięki reformacji, która miała na Śląsku Cieszyńskim silny polski charakter i wprowadzaniu miejscowego języka do sfer kościelnych, rozpowszechniło się czytanie i odmawianie Pisma Świętego w języku narodowym. Popularnością cieszyła się Biblia Radziwiłłowska, czy też Biblia Gdańska.

Powstawały szkoły ewangelickie (niepaństwowe), o które troszczyli się miejscowi ludzie. Dzięki temu można było prowadzić oświatę w języku ojczystym. (Ten się różnił od języka urzędowego.) Używano też polskich podręczników. Istnienie polsko- niemieckiego słownika (autor Andres Fabri, cieszyński nauczyciel) świadczy o tym, że pierwszym językiem uczniów była gwara, według której uczyli się języka niemieckiego.¹⁹

Inaczej było w szkołach państwowych katolickich, gdzie językiem oficjalnym wykładowym była czeszczyzna. Używano też czeskich (morawskich) podręczników, jednak w praktyce nauczyciele wykładali materiał do nauczania się w śląsko-polskiej gwarze. Próby zakupienia i wprowadzenia polskich podręczników były odrzucane, z argumentacją powołującą się na czynniki ekonomiczne.²⁰

Poprawa sytuacji nastąpiła po roku 1848, kiedy to oprócz języka niemieckiego, językiem urzędowym stał się język polski. Bardzo szybko został zastosowany w najróżniejszych gałęziach życia publicznego.

¹⁸ MAŁYSZ, Bogdan: Ve studijním materiálu „*Poláci na Těšinsku*“, Český Těšín 2009, s. 18.

¹⁹ Tamże, s. 18.

²⁰ ZAHRADNIK, S., RYCZKOWSKI, M.: *Korzenie Zaolzia*, Trzyniec 1992, s. 22.

Nie spodobało się to władzom austriackim, które wydały specjalne rozporządzenie o obowiązkowej nauce języka niemieckiego w szkołach. Ten rodzaj polityki germanizacyjnej sprawdzał się jednak tylko w większych miastach, obywatele wsi nie rozumieli języka niemieckiego, więc pozostawali przy języku polskim.

W 1918 roku po powstaniu nowego państwa czechosłowackiego mniejszościom narodowym, zamieszkującym teren Czechosłowacji, zapewniono stosunkowo szerokie uprawnienia. Autorzy „*Korzeni Zaolzia*” piszą, że tak się jednak nie stało, bo nie został wydany żaden karny system za poruszenie praw mniejszościowych.²¹ Próba asymilacji Polaków do państwa czechosłowackiego spowodowała, że w 1938 po przyłączeniu Zaolzia do Polski, te tereny opuściły dziesiątki tysięcy czeskich mieszkańców. Był to bardzo korzystny okres dla polskiego szkolnictwa, aczkolwiek nie trwał długo.

Z nadejściem okupacji hitlerowskiej nadszedł kres rozwoju języka polskiego i polskości na terenie Zaolzia. Konfiskacja majątków, rozwiązanie działalności wszystkich polskich organizacji, germanizacja szkół, to była „przyjemniejsza” strona okupacji hitlerowskiej.

Po wojnie sytuacja się o nieco poprawiła, jednak nie doszło już do tak szerokiego zakresu stosowania języka polskiego w publicznym życiu. Powstało kilka organizacji zrzeszających całą ludność polską mieszkającą na Zaolziu np. Polski Związek Kulturalno-Oświatowy, który początkowo reprezentował interesy narodowe Zaolzian, toteż objął prowadzenie szkolnictwa. Dążenia władz państwowych, które starały się o jak najszybszą asymilację grup narodowościowych poprzez zawieranie więcej mieszanych małżeństw spowodowały zmniejszanie się liczby dzieci w polskich szkołach. *„Upadek władzy komunistycznej rozpoczął proces reaktywacji polskich organizacji na Zaolziu. Wskrzeszono organizacje przedwojenne i zakładano nowe. Również ukonstytuowało się Towarzystwo Nauczycieli Polskich w Czechosłowacji.*

²¹ Tamże, s. 38.

Zjazd zobowiązał kierownictwo TPN do wszczęcia działań na rzecz odrodzenia szkolnictwa polskiego niższych szczebli w ośrodkach wiejskich, zainicjowania akcji jednoczenia szkolnictwa polskiego na Zaolziu oraz reaktywowania Macierzy szkolnej.“²²

²² RASZKA, Roman: *Zaolzie w historii, mowie i kulturze*, Brno 2006, cyt. s. 20.

3. Język – gwara

Na terenie Śląska Cieszyńskiego, oprócz często zmieniającego się języka urzędowego, istniał i nadal istnieje jeszcze jeden kod językowy - gwara cieszyńska. Według Jadwigi Wronicz dotyczy on zachodniocieszyńskiego polskiego dialektu, który jest kodem prymarnym mniejszości narodowej zamieszkującej Zaolzie, należący „(...) do zespołu gwarowego południowośląskiego.”²³

Według „Encyklopedii wiedzy o języku polskim” pod redakcją Stanisława Urbańczyka *„Dialekt- to mowa ludności wiejskiej pewnej dzielnicy kraju różniąca się od jęz. ogólnie narodowego i innych dialektów swoistymi cechami, głównie fonetycznymi i leksykalnymi, mającymi zwykle swą genezę w odległej przeszłości, sięgającej może nawet okresu plemiennego(...)”*²⁴

Gwara to *„mowa ludności wiejskiej z niewielkiego terytorium, przeważnie z kilku czy kilkunastu wsi, różniąca się od języka ogólnego i mowy sąsiednich okolic pewnymi cechami, głównie fonetycznymi i leksykalnymi.”*²⁵

Po przytoczeniu terminologii dotyczącej dialektu i gwary można zauważyć podobieństwo w definicji tych dwóch pojęć. Językoznawcy w ogólniejszym znaczeniu uznają dialekt za synonim gwary. Czasami termin gwara i dialekt są używane wymiennie, kiedy to „(...)gwarą określa się również mowę ludności wiejskiej, jako całość.”²⁶

²³ WRONICZ, Jadwiga.: *Charakterystyka gwary*, cyt. s. 6, [w:] *Słownik gwarowy Śląska Cieszyńskiego*, Ustroń, Wisła 1995.

²⁴ hasło: *dialekt* [w:] *Encyklopedia wiedzy o języku polskim*, pod. red. URBAŃCZYKA Stanisława, Wrocław 1978, s. 59.

²⁵ hasło: *gwara* [w:] *Encyklopedia wiedzy o języku polskim*, pod. red. URBAŃCZYKA Stanisława, Wrocław 1978, s. 108.

²⁶ *Słownik terminologii językoznawczej*, GOŁĄB, Z., HEINZ, A., POLAŃSKI, K., Warszawa 1968.

Irena Bogoczová pisze, że m.in. na Śląsku Cieszyńskim dochodzi do mieszania głównie dwóch języków narodowych:

a) chodzi o język polski (z pierwiastkami regionalizmów)

b) język czeski (również regionalnie zabarwiony)

c) wspomnianą gwarę cieszyńską, której tradycyjna struktura jest naruszana działaniem innych struktur językowych.²⁷

Pod pojęciem języka narodowego rozumiemy zgodnie z Stanisławem Urbańczykiem „(...) ogólną odmianę kulturalną języka, która w przeciwieństwie do wszystkich odmian regionalnych i środowiskowych jest upowszechniana przez szkoły, administrację, literaturę i prasę(...)”²⁸

Język narodowy, inaczej ogólnonarodowy, czy też ogólny, ma służyć, jako środek porozumiewania się we wszystkich dziedzinach wszystkich członków narodu, nie biorąc pod uwagę płci, wieku, pochodzenia społecznego, terytorialnego, zawodu itp.²⁹

Na analizowanym terenie dochodzi do interferencji dwóch języków narodowych, tego samego pochodzenia. Podobieństwu sprzyjały również wspomniane historyczne wydarzenia, jak i geograficzne położenie grup etnicznych, używających dane języki. Irena Bogoczová wspomina, że chodzi jednak o języki różniące się społecznym znaczeniem, prestiżem i specyficzną funkcją komunikacyjną.

Według badań zawartych i opisanych w poprzednim rozdziale język polski stosowany jest w mniejszościowych szkołach podstawowych i średnich, czy polskich klasach. Kontakt z odrębnym językowym środowiskiem można nawiązać na imprezach organizowanych przez polskie mniejszościowe organizacje, podczas mszy w kościołach katolickich i ewangelickich. Również w mediach i na polskiej scenie teatru cieszyńskiego.

²⁷ BOGOCZOVÁ, Irena: *Rozdíly mezi polštinou a češtinou jako zdroj jazykové interference*, Ostrava 1999, s. 34.

²⁸ hasło: *język narodowy* [w:] *Encyklopedia wiedzy o języku polskim*, pod. red. URBAŃCZYKA Stanisława, Wrocław 1978, s. 138.

²⁹ *Encyklopedia wiedzy o języku polskim*, pod. red. URBAŃCZYKA Stanisława, Wrocław 1978, s. 138.

Kontakt z pisaną polszczyzną jest obecny w mniejszościowej prasie i na napisach dwujęzycznych. Poza tą ramę język polski wypierany jest przez gwarę cieszyńską.

Z kolei język czeski, jest językiem dominującym na tym obszarze. Jego zasięg jest bardzo szeroki. Poczynając od szkolnictwa, gdzie stanowi język nauczania na różnych poziomach kształcenia, następnie w sferze administracyjnej, urzędach, w sklepach, itp. Jest językiem szybko rozwijającym się, perspektywicznym.

Bardzo często pojawia się w *komunikacji intymnej*³⁰ w rodzinach mieszanych, gdzie uzyskuje pierwszeństwo nad językiem polskim i gwarą. Wpływ na kształtowanie się postawy obywatelskiej na korzyść czeskiej większości obywateli. Kod czeski zastępuje gwarę, tak bardzo popularną niegdyś w komunikacji publicznej i miejscach publicznych.³¹

Aczkolwiek wnioski wypływające z powyższego tekstu mogą świadczyć o popularności gwary tylko wśród polskich użytkowników, wcale tak nie jest. Irena Bogoczová podkreśla, że użytkownikami gwary cieszyńskiej są miejscowi obywatele zarówno polskiej, jak i czeskiej narodowości.³²

Sytuacja komunikacji językowej na Zaolziu jest w pewnym stopniu skomplikowana i pełna niejasności. Przez wielu językoznawców obszar ten jest charakterystycznie dwujęzyczny. Co należy rozumieć pod pojęciem dwujęzyczność? W „*Encyklopedii wiedzy o języku polskim*” znajdujemy definicję bilingwizmu.

Pod tym pojęciem rozumiemy „*posługiwanie się, na co dzień przez daną grupę społeczną dwoma różnymi językami. Dwujęzyczność powstaje na terenach o mieszanym charakterze etnicznym. Konieczność współżycia na co dzień w takiej sytuacji zmusza przedstawicieli jednej narodowości do używania oprócz swego języka ojczystego również języka drugiej grupy etnicznej.*”³³

³⁰ Pojęcie zaczerpnięte z pracy Ireny Bogoczowej: *Jazyková komunikace mládeže na dvojjazyčném území českého Těšínska*, Ostrava 1993, s. 30.

³¹ BOGOCZOVÁ, Irena: *Rozdíly mezi polštinou a češtinou jako zdroj jazykové interference*, Ostrava 1999, s. 13.

³² BOGOCZOVÁ, Irena: *Rozdíly mezi polštinou a češtinou jako zdroj jazykové interference*, Ostrava 1999, s. 3.

³³ hasło: *dwujęzyczność* [w:] *Encyklopedia wiedzy o języku polskim*, pod. red. URBAŃCZYKA Stanisława, Wrocław 1978, s. 74.

W takiej sytuacji właśnie znajdują się Polacy mieszkający na Śląsku Cieszyńskim. Codzienne funkcjonowanie w społeczeństwie czeskim, zmusza ich do używania języka czeskiego, jako drugiego kodu komunikacyjnego. Język polski tu często nie jest kodem prymarnym, iż popularniejszym i częściej używanym językiem komunikacyjnym jest dla polskiej mniejszości narodowej już wspomniana gwara.

Wartość gwary cieszyńskiej jest bardzo duża. Jest ona nieoderwalną częścią tutejszego społeczeństwa. Można ją na co dzień usłyszeć, jest stosowana zarówno w nieformalnych rozmowach w miejscach publicznych, jak i formalnych rozmowach w komunikacji rodzinnej. Dzięki swemu długowiecznemu oderwaniu od głównego nurtu rozwojowego polszczyzny, zachowała swoje specyficzne cechy, które dają świadectwo o staropolskim języku. Język ten bowiem był pełen archaizmów, które znajdują swoje miejsce w gwarze, a w języku literackim uległy przemianom.³⁴ Jest więc cenna w badaniu historii języka polskiego.

Nawet przez bardzo bliski kontakt z innymi językami, takimi jak czeski, słowacki, czy niemiecki, zachowała swą „polskość”.

Nie dziwi więc fakt, że mowa tutejszych ludzi wzbudza zainteresowanie tylu językoznawców. Roman Raszka, zainteresowany tym regionem pisze w swej pracy: *„Jest to język godny zainteresowania i poznania. Mowa ta jest oryginalną pieczęcią tego regionu(...)”*³⁵

³⁴ ZAREMBA, Alfred.: *Szkice z dialektologii śląskiej*, Katowice 1988, s. 49-50.

³⁵ RASZKA, Roman: *Zaolzie w historii, mowie i kulturze*, Brno 2006, s. 24.

3.1. Charakterystyka gwary cieszyńskiej - fonetyka i fleksja

Każda gwara czy dialekt mają swe cechy charakterystyczne, które je różnią od języka literackiego. W wypadku gwary cieszyńskiej jest oczywiście tak samo.

Jeżeli chodzi o fonetykę, to zgodnie z badaniami Jadwigi Wronicz podajemy podstawowe różnice. Wyrażna jest różnica w wymowie wyrazów *biały* i *bioły*, *umiał* i *umioł*, *zadał* i *zadoł*. Widać, że samogłoska pochyłona –a, przechodzi w –o.

W samogłoskach nosowych występują połączenia yN, -óN: *piynć*, *czynść*, *pióntka*, również w wypadku spółgłosek szczelinowych: *piynść*, *gynś*.

Spółgłoska nosowa –ó może zastępować –o i –a: *dóm*, *sóm*. –e pochyłone zamienia się w –y jak po spółgłoskach twardych, tak i miękkich: *dziynny*, *chlyb*, *syr*, *grzebiyn*. Różnicą jest również –i zamiast –y po rz- : *grzib*, *trzi*, w miejsce –rze wchodzi –rzi: *umrzyć*.

Do zmiany nie dochodzi w wymowie głosek –sz, –cz, –ż, –dż, są one bowiem wymawiane tak samo jak w wypadku języka literackiego.

Gwara cieszyńska wykazuje również kilka różnic w fleksji wyrazów. Najwyraźniejsze zmiany możemy zauważyć na przykład w odmianie czasowników, żeby wyrazić osobę, trzeba zastosować zaimek- *jo je dóma*, *my sóm w robocie*, *jo widziała*. Może tu także wystąpić końcówka osobowa, a to przede wszystkim w drugiej osobie liczby pojedynczej i mnogiej. W osobie pierwszej jest raczej wykładnikiem osoby niż czasu przeszłego, a to dlatego, że np. wyrazy *robiłzech*, *spółzech* mogą być zastąpione przez formy- *jo robił*, *jo społ*. Wyraźnie widać, że pojawienie się zaimka powoduje zanik części końcowej –ch. Natomiast pojawienie się końcówki –ch obserwujemy w pierwszej osobie czasu teraźniejszego: *jezech tu*, *jezech nimocno* lub trybie przypuszczającym: *chciałabych tu być*, *gdybych wiedziół*.

Ciekawym zjawiskiem jest występowanie podwójnych form w odmianie czasowników zakończonych na –nóc lub –nyć, gdzie w czasie przeszłym może wystąpić końcówka –nół lub nył: *legnół* lub *legnył*. Jadwiga Wronicz podaje, że do różnicy dochodzi również w części obszaru cieszyńskiego. Pojawiają się formy *chodzim, widzim, słyszim* i *chodzym, widzimy, słyszymy*.

W zaimkach dzierżawczych dla trzeciej osoby pojawia się odmiana przymiotnikowa: *jeji syn, jejo mama, jeji dziecko- jejigo syna, jeji mamy, jejigo dziecka*. Często są również przymiotnikowe konstrukcje typu: *Markowe auto, mamino bunda, tatów sweter*.

Rzeczowniki również wykazują zmiany. Jeżeli chodzi o rzeczowniki męskie zakończone na –k, –g, to w wygłosie zachowują twardość (np. N, l.p. z *rokym, chłopkym, rogym*). Jadwiga Wronicz dalej podaje, że rzeczowniki osobowe zakończone na –t w mianowniku liczby mnogiej jak i niektóre liczebniki mogą mieć końcówkę –o: *szytyrzo, dwo, bracio*.

Rzeczowniki miękkotematowe żeńskie w dopełniaczu przybierają dawną końcówkę –e: *z telewize, ze studnie*.

W wypadku rzeczowników męskich miękkotematowych oraz przymiotników rodzaju nijakiego, które w swym temacie mają –k lub –g, w mianowniku i bierniku wykazują końcówkę –i: *drogi wióznani, krótki życi*. W narzędniku pojawia się –im: *drogim wióznanim, krótkim życim*.³⁶

³⁶ WRONICZ, Jadwiga.: *Charakterystyka gwary*, s. 28-31, [w:] *Słownik gwarowy Śląska Cieszyńskiego*, Ustroń, Wisła 1995.

4. Ankieta- Zbieranie informacji, analiza

W niniejszej części zaprezentowano przeprowadzone autorskie socjolingwistyczne badania ankietowe. Badania, dotyczące zastosowania gwary cieszyńskiej, jako kodu prymarnego, w różnych sytuacjach komunikacyjnych, zostały przeprowadzone na już wspomnianym „polsko-českém smíšeném pruhu“ w miesiącach: styczeń- kwiecień 2011 roku wśród obywateli tego regionu. Ankietowani zostali wybrani w sposób przypadkowy na ulicy, sklepach, urzędach, szkołach, itp. w miastach Czeski Cieszyn, Trzyniec, Karwina, Jabłonków i wsiach Gródek i Bystrzyca.

W celu uzyskania dostatecznej ilości odpowiedzi ankiety, zostały rozesłane również pocztą elektroniczną.

Wybrana przez nas metoda badań naukowych to metoda ankietowa. Socjolingwistyczna ankieta, na którą złożyło się 24 pytania została sporządzona w dwóch językach: w języku polskim i czeskim. Wpłynął na to obszar poddany analizie o charakterze bilingwistycznym, gdzie językiem urzędowym jest język czeski i gdzie nie wszyscy posługują się językiem polskim.

Ankieta była anonimowa, jej zakres tematyczny sięgał zjawisk socjolingwistycznych, demograficznych, społecznych, obyczajowych itp. Wzór ankiety został przyłączony w załączniku do pracy, by nie naruszał struktury pracy.

Celem było uzyskanie informacji o zastosowaniu gwary cieszyńskiej wśród obywateli Zaolzia, kiedyś w większości zasiedlonego Polakami. Wzięto pod uwagę kryteria popularności, zakresu funkcjonowania, określonych sytuacji, środowisko występowania, zaniku i zastępujących kodów językowych.

Ważne jest podanie w sposób obiektywny stwierdzonych informacji. Nie przynależy nam szukać przyczyn zaistniałego stanu, jego dalszego przebiegu, itp. Zadanie stanowi opis współczesnej sytuacji językowej w określonym środowisku.

W opracowaniu ankiety i późniejszej analizie bezcenną pomoc stanowiły pozycje literackie Ireny Bogoczowej, która skupia swą wieloletnią pracę badawczą na mieszanym językowo środowisku Śląska Cieszyńskiego.

W celu uzyskania potrzebnych informacji z różnych dziedzin życia respondentów, pytania w ankiecie zostały podzielone na kilka kategorii tematycznych. W badaniach oparto się na pracy Ireny Bogoczowej *„Jazyková komunikace mládeže na dvojjazyčném území českého Těšínska“*, w której autorka pytania ankietowe podzieliła na kategorie tematyczne.

■ Dane osobowe i pochodzenie językowe ankietowanych

W pierwszej kategorii znalazły się pytania dotyczące danych osobowych i pochodzenia językowego respondentów. Pytano o płeć, wiek, stan cywilny, narodowość, również narodowość rodziców i partnera, język wykształcenia, studia, pracę itp.

Respondenci byli wybrani w sposób przypadkowy, jednak dla pewności uzyskania różnorodnych odpowiedzi i pokazania ciekawych zjawisk wybrano kilka grup. Pierwszą byli studenci z polskiego i czeskiego gimnazjum (osoby w wieku 15-20 lat), następna grupa to osoby pracujące w urzędach miejskich i w sklepach w Czeskim Cieszynie, Trzyńcu, Jabłonkowie, Bystrzycy i Gródku (osoby w różnym wieku). Kolejnymi ankietowanymi były osoby zatrzymane na ulicy. Ważnym czynnikiem wyboru tych osób był ich wiek. Z powodu uzyskania nielicznych odpowiedzi od ludzi w wieku od 50 lat w górę, celowo wybierano tych, którzy odpowiadali temu przedziałowi wiekowemu.

Z punktu widzenia pochodzenia respondentów wszystkie kategorie miały wspólną cechę- takie same pochodzenie językowe, mianowicie: z „polsko-českého smíšeného pruhu”. Pytano o miejsce zamieszkania, z podziałem czy chodzi o miasto, czy wieś.

Biorąc pod uwagę miejsce przeprowadzenia ankiety, zebrane wyniki nie stanowiły zaskoczenia.

42 respondentów (60%) odpowiedziało, że mieszka w mieście. W polskiej grupie odpowiedzi były wyrównane- 18 respondentów mieszka w mieście, 17 respondentów na wsi.

W grupie czeskich respondentów różnica była wyraźna. Na wsi mieszka mniej Czechów (10 osób), popularniejsze jest miasto, gdzie mieszka 25 ankietowanych.

Chodzi więc o ludzi dwóch narodowości: 35 polskiej i 35 czeskiej, w różnych kategoriach wiekowych, mieszkających i pracujących (uczących się) na badanym obszarze.

	praca	szkoła/studia	Inne	RAZEM
polska grupa	24	8	3	70
czeska grupa	20	13	2	

Rys. 4. Tabela: Charakterystyka respondentów.

Wszystkich respondentów było 70, w tym 40 kobiet i 30 mężczyzn. Najwięcej respondentów stanowiła kategoria wiekowa 21-30 lat (30%) a najmniej było w kategorii 51-60 lat (8,6%). Pytano o pochodzenie językowe rodziców, w celu stwierdzenia, czy doszło do zmiany języka używanego w rodzinie lub nawet zmiany narodowości.

W zasadzie większość respondentów ma rodziców tego samego pochodzenia językowego (87%), tylko 13% ankietowanych podało, że pochodzi z rodziny narodowościowo mieszanej, gdzie jeden z rodziców jest Polakiem a drugi Czechem. W dwóch wypadkach jeden z rodziców był narodowości słowackiej. W grupie polskich respondentów takie same pochodzenie językowe rodziców podało 31 osób (88,6%), 4 ankietowani mają rodziców różnej narodowości. Sytuacja w czeskiej grupie jest prawie identyczna. Oboje rodziców 85,7% respondentów są narodowościowo homogeniczni i tylko 5 ma jednego z rodziców polskiej i czeskiej narodowości.

	wiek						płeć		miejsce zamieszkania		narodowość rodziców	
	15-20	21-30	31-40	41-50	51-60	61-	♀	♂	miasto	wieś	takie same poch. językowe	różna narod. rodziców
polska grupa	2	9	9	5	4	6	21	14	18	17	31	4
%	5,7	26	26	14	11	17					88,6	11,4
czeska grupa	8	12	5	7	2	1	19	16	25	10	30	5
%	23	34	14	20	5,7	2,9					85,7	14,3
SUMA	10	21	14	12	6	7	40	30	43	27		
%	14	30	20	17	8,6	10						

Rys. 5. Tabela: Dane osobowe i pochodzenie językowe rodziców.

Ankieta dotyczyła jeszcze narodowości partnera, która według nas ma również bardzo duży wpływ na to, którego języka używa dany osobnik w komunikacji czy prywatnej- rodzinnej, czy z przyjaciółmi. 33 osoby z pośród wszystkich respondentów (47%) ma partnera tej samej narodowości, 9 respondentów (4 narodowości polskiej, 5 narodowości czeskiej) podało, że ich partnerzy mają narodowość inną. Duża ilość ankietowanych nie podała narodowości swego partnera z powodu określenia swego stanu cywilnego, jako stanu wolnego.

■ **Kategoria kompetencji językowych**

W kategorii kompetencji językowych stwierdzano, który język respondenci uważają za język ojczysty i czy ten język jest przez nich najlepiej znany.

Używając termin „język ojczysty” nie mamy na myśli tylko poprawnej formy, czy języka literackiego, ale rozumiemy go, jako system środków językowych, które dla danego osobnika są najnaturalniejsze.

W pierwszym pytaniu, „*Który język dla Pana/Pani jest językiem ojczystym?*” respondenci mogli wybrać z czterech proponowanych odpowiedzi:

- a) język polski
- b) język czeski
- c) gwara
- d) inny (tu można było wpisać inny język, lecz tej odpowiedzi nikt nie wybrał).

Respondenci mogli wybrać również dwie odpowiedzi np. język polski i gwara. W jednym wypadku zostały wybrane nawet trzy odpowiedzi- „polszczyzna”, „czeszczyzna” i gwara.

Osoby polskiej narodowości odpowiadały następująco: język polski, jako język ojczysty wybrało 19 respondentów (54,3%), 11 respondentów uważa gwara za swój język ojczysty (31,4%), trzech zaznaczyli jednocześnie gwara i język polski (8,6%) a po jednym uzyskał język czeski (2,85%) i kombinacja trzech w/w języków (2,85%). Warto podkreślić, że 88,6% respondentów odpowiedziało, że mają obu rodziców polskiej narodowości.

W grupie czeskiej była wyraźna jednolitość, jeżeli chodzi o językową przynależność. Nie zaskakują wyniki, iż z całkowitej ilości 35 respondentów czeskiej narodowości- 31 (88,6%) uważa język czeski za język ojczysty. Tylko czterech ankietowanych zaznaczyło odpowiedź gwara (11,4%).

Według Ireny Bogoczowej na konkretny język nie ma wpływu położenie geograficzne, lecz wychowanie w rodzinie a później szkoła.

Właśnie te czynniki wytwarzają świadomość językową.³⁷

Zadano także pytanie jak określają swą znajomość języka ojczystego sami respondenci, czy potrafią być krytyczni wobec siebie? Pytano, czy język ojczysty, jest dla respondentów najlepiej znanym językiem?

W grupie czeskiej wszystkich 35 ankietowanych zaznaczyło odpowiedź „tak”. Odpowiedzi osób polskiej narodowości się różniły, 12 respondentów sądzi (34,3%), że język ojczysty nie jest najlepiej znanym językiem. Były to osoby, które zaznaczyły odpowiedź „język polski” w pytaniu o język ojczysty.

³⁷ BOGOCZOVÁ, Irena.: *Jazyková komunikace mládeže na dvojjazyčném území českého Těšínska*, Ostrava 1993, s. 12.

Pozostałe 23 ankietowanych (65, 7%) zna swój język ojczysty najlepiej z wszystkich używanych języków.

Nie zaskakują nas takie wyniki, bo język polski, na co dzień jest rzadko używany, o ile dana osoba nie ma kontaktu z tym językiem na przykład w rozmowie z rodziną, w polskich szkołach, pracy lub innych polskich instytucjach, nie ma możliwości aktywnego używania tego języka.

Zadano również pytanie o stopień znajomości gwary cieszyńskiej.

Odpowiedzi podzielono na 4 stopnie znajomości gwary:

- 1) bardzo dobra znajomość
- 2) potrafię prowadzić konwersację
- 3) rozumiem, ale nie rozmawiam
- 4) nie znam gwary.

Polska mniejszość odpowiedziała tak jak przewidziano. Z pośród 35 ankietowanych tylko jedna osoba nie zaznaczyła odpowiedzi „bardzo dobrze”, ale zaznaczyła odpowiedź „potrafię prowadzić konwersację”. Do bardzo dobrej znajomości gwary przyznało się również 11 respondentów z czeskiej grupy (31,4%), z prowadzeniem konwersacji nie miałoby problemu 8 respondentów (22,9%) a 15 czeskich ankietowanych gwarę rozumie (42,1%), ale nie posługuje się nią w rozmowie. Tylko jedna osoba, mająca jednego z rodziców czeskiej narodowości a drugiego słowackiej, podała, że gwary nie zna. Stosowanie gwary wśród 64,3% wszystkich ankietowanych (polska i czeska narodowość) mówi o tym, że ów kod językowy jest popularny w „polsko-českém smíšeném pruhu”.

■ Kompetencje komunikacyjne

Następna kategoria tematyczna to kompetencje komunikacyjne respondentów w dwóch sferach komunikacji interpersonalnej: ezoterycznej i egzoterycznej.³⁸

Na pewno nie wykorzystano wszystkich możliwych pytań należących do tej kategorii, jednak ilość pytań użytych w ankiecie jest według autorki odpowiednia.

Respondentów pytano o język komunikacji rodzinnej ustnej i pisemnej. Poprzez ankiety odwiedziono domy naszych respondentów i stwierdzono, którym językiem się posługują.

W domach 35 polskich ankietowanych 25 rozmawia wyłącznie gwarą (71,4%), 10 oprócz gwary rozmawia jeszcze językiem czeskim (28,6%). Wyłącznie języka polskiego lub czeskiego, jako głównego środka komunikacyjnego z rodziną, nie stosuje ani jedna z rodzin polskich respondentów. Kombinacja trzech języków nie była wybrana ani razu.

W grupie czeskich respondentów nie odkryto żadnych nowości. W 20 wypadkach język czeski (57,1%) jest jedynym środkiem komunikacyjnym, używanie języka polskiego w domu nie podaje ani jedna osoba. Gwara ma jednak zastosowanie w rozmowie w rodzinnym kręgu - 6 respondentów (17,2 %) określa gwarę, jako jedyny język stosowany w domu a do kombinacji gwary z językiem czeskim przyznało się 9 respondentów (25,7%).

Następne zagadnienie dotyczyło języka używanego tym razem w komunikacji rodzinnej pisemnej. Z badań wynika, że w pisemnej komunikacji polskich ankietowanych w 60% jest używany miejscowy dialekt. Wyłącznie języka polskiego stosuje tylko dwóch respondentów (5,7%), a czeskiego czterech (11,4%). Zaskoczeniem było wystąpienie połączenia tych dwóch języków w komunikacji pisemnej. Jednak tylko w dwóch przypadkach (5,7%).

³⁸ BOGOCZOVÁ, Irena: *Jazyková komunikace mládeže na dvojjazyčném území českého Těšínska*, Ostrava 1993, s. 28.

Gwara jest stosowana w pięciu wypadkach (14,2%) również w kombinacji z językiem czeskim, a z językiem polskim w jednym wypadku (2,8%).

Język polski jest zastępowany w dużej mierze gwarą cieszyńską, która jak widać po danych procentowych, jest kodem prymarnym polskiej grupy respondentów w komunikacji pisemnej.

Z ankiet wypełnionych przez czeskich respondentów uzyskano informacje, że języka czeskiego (tylko czeskiego) do korespondencji używa 28 rodzin (80%), aczkolwiek język czeski, jako taki, pojawia się we wszystkich 35 wypadkach, bowiem 7 ankietowanych (20 %) oprócz czeskiego, używa równocześnie gwarę. Innych systemów językowych czescy respondenci nie stosują.

Warto było również zapytać o język komunikacji z przyjaciółmi, którzy posługują się innym językiem. Najpierw zapytano, czy respondenci mają przyjaciół wśród innych narodowości. W przybliżeniu taki sam duży procent miejscowych obywateli ma inaczej mówiących przyjaciół.

W wypadku polskich respondentów chodzi o 94,3%, to oznacza, że tylko dwóch Polaków nie ma przyjaciół innej narodowości.

W grupie czeskich ankietowanych sytuacja jest bardzo podobna, mianowicie tylko 11,4% Czechów przyznaje, że przyjaciół ma tylko między czeskimi obywatelami, a więc stosunek odpowiedzi „tak” do „nie” jest 31:4.

Po wstępnej analizie możemy przejść do właściwej analizy wyników. Interesowało nas, nie tylko którego języka używają nasi respondenci w rozmowie z przyjaciółmi używającymi innego języka, lecz także w jakim stopniu są chętni do językowego dostosowania się do języka swego współbiedniaka.

Z odpowiedzi grupy czeskich ankietowanych wywnioskowano, że swego języka ojczystego używa większość (71,4%), w siedmiu wypadkach dochodzi do dostosowania się do języka przyjaciela. Uzyskano również informacje, że trzech ankietowanych tak polskiej, jak czeskiej narodowości dokonują wyboru języka w zależności od tego, kto jest współbiedniakiem.

Polscy ankietowani odpowiadali odwrotnie niż respondenci czescy.

Dane liczbowe 71,4 % świadczą o tym, że polska grupa jest bardziej otwarta do językowego dostosowania się w komunikacji pomiędzy przyjaciółmi. Pozostałych siedmiu respondentów podaje, że się nie dostosuje.

Jak wspomniano, celem jest również zbadać, którego języka najczęściej używają respondenci w rozmowie z przyjaciółmi.

Wyniki pokazują, że popularnością wśród polskich badanych cieszy się gwara, którą używa 17 ankietowanych (wyłącznie gwara, bez innych językowych kodów), w 10 wypadkach gwara występuje wraz z językiem czeskim a jednokrotnie wspólnie z językiem polskim. Języka polskiego używa bardzo mały procent ankietowanych (5,7%), częściej używany jest język czeski (14,3%).

Czeska grupa posługuje się w rozmowie z przyjaciółmi językiem czeskim, mianowicie w 26 wypadkach (74,3%), a w 5 wypadkach jednocześnie gwarą (14,3%). Gwary używa wyłącznie 4 czeskich respondentów (11,4%). Jak wynika z badań, znów gwara, w obu grupach respondentów, ma duże zastosowanie (52,8%).

Badania „intymnej komunikacji” respondentów zamyka pytanie o język notatek (np. lista zakupów, lista spraw do załatwienia, lista potrzebnych rzeczy, itp.).

Z odpowiedzi polskich respondentów jednoznacznie wynika, że notatki zapisują w gwarze. Znajdziemy go w odpowiedziach 74,3% respondentów, z tego w 16 wypadkach jest używana wyłącznie. U 9 respondentów stwierdzono, że posługują się językiem czeskim. W języku polskim notatek nie sporządza żaden z ankietowanych. Reszta badanych Polaków jest przyzwyczajona do robienia notatek w najmniej dwóch językach.

Odpowiedzi w ankietach czeskich ankietowanych były jednorodne, tylko jedna osoba podała, że notatek nie robi w języku czeskim jak 34 pozostałych (97,1%), lecz w językowej jednostce, nazywanej gwarą.

Egzoteryczny kod dotyczy pytań o językowe zachowanie wśród osób (nie przyjaciół) używających innego języka, w urzędach, w sklepach, w miejscach publicznych, itp.

Zadanie polega na stwierdzeniu, którego języka użyją ludzie w inicjacyjnym językowym zachowaniu, a którego w reakcyjnym. Pytania dotyczyły również oficjalnego języka używanego w pracy lub szkole. Sprawdzano reakcje i chęć respondentów w komunikacji z obcymi osobami.

Na pierwsze pytanie: „*W którym języku zwróci się pan/pani do obcej osoby na ulicy?*”, wszyscy polscy respondenci podali odpowiedź „język czeski”. Wyłącznie języka czeskiego użyłoby w tym celu 68,6%, wyłącznie gwary nie zastosowałby ani jeden z ankietowanych, a do użycia więcej językowych systemów zdecydowałoby się 11 badanych (31,4%).

O ile miejscowy czeski obywatel zwróci się do obcej osoby na ulicy, zawsze będzie to w języku czeskim.

W poprzednim pytaniu sprawdzano zachowanie inicjacyjne, teraz natomiast kolej na zachowanie reakcyjne. Wzięto pod uwagę badania Ireny Bogoczowej, która uważa, że w miejscowych relacjach dwujęzycznych istnieją pewne różnice pomiędzy językowym zachowaniem inicjacyjnym i reakcyjnym. W pierwszym wypadku dochodzi do tego, że sam respondent swym językowym zachowaniem daje bodziec do powstania konwersacji z odbiorcą sygnału. W drugim wypadku dochodzi już do pewnej reakcji na zaistniały stan- reakcja na tekst w konkretnym języku.³⁹

Następnie zapytaliśmy respondentów czy są chętni odpowiedzieć na pytanie zadane im przez obcą osobę w gwarze- tym samym systemem językowym, czyli gwarą?

Czescy respondenci odpowiedzieli po połowie: z grupy czeskich ankietowanych reaguje na pytanie w języku nadawcy 15 osób (42,9%), a 20 nie kontynuuje wypowiedzi w danym języku (51,7%).

U odpowiedzi osób polskiej narodowości nie doczekaliśmy się żadnej niespodzianki, wszyscy kontynuowaliby rozmowę w gwarze, a więc 35 razy była zaznaczona odpowiedź „tak”.

³⁹ Tamże, s. 28.

Pozostaje jeszcze kilka ciekawych sytuacji, w których sprawdzamy językowe zachowanie. Pierwszą jest zachowanie językowe w pracy, w szkole, na studiach. Przeanalizowano najpierw sytuację w grupie czeskich respondentów. Nie dziwi fakt, że aż u 30 badanych (85,7%) językiem fachowym jest wyłącznie język czeski. W czterech wypadkach używana jest wyłącznie gwara (11,4%) a raz gwara w kombinacji z językiem czeskim (2,9%). Wśród polskich ankietowanych sytuacja jest trochę inna. Jeżeli chodzi o język polski, to w ramach języka fachowego używa go 7 respondentów (20%), jednocześnie język polski i czeski zaznaczyła tylko jedna osoba (2, 8%). Najwięcej zakreślonych odpowiedzi ma język czeski (71%), w tym wyłącznie języka czeskiego używa 15 respondentów a reszta (10 respondentów) stosuje jeszcze inny system językowy, konkretnie gwarę. Gwara, jako jedyny środek komunikacji fachowej pojawiła się tylko dwukrotnie (5,7%).

Kolejne ciekawe zachowanie językowe ma miejsce w sytuacji komunikacyjnej w urzędach, w sklepach i instytucjach. Ankietowanym dano do wyboru z 3 języków (językowych systemów).

Wstępne założenia dotyczące czeskich respondentów zostały potwierdzone. Najczęściej używanym językiem w w/w sytuacji komunikacyjnej jest język czeski, którego użyje 33 ankietowanych, z tego 3 jednocześnie użyje gwary. Wyłącznie gwarę zastosuje tylko dwóch respondentów.

Z odpowiedzi polskich ankietowanych stwierdzono, że podobnie jak w wypadku Czechów, wyłącznie języka polskiego nie użyje ani jedna osoba, jednak język polski jednocześnie z językiem czeskim zastosuje w konkretnej sytuacji komunikacyjnej- dwóch respondentów. 26 polskich respondentów potwierdza, że w urzędach rozmawia językiem czeskim. Pojawiły się również odpowiedzi zawierające połączenie czeskiego i gwary. Wyłącznie gwara jest używana w 7 przypadkach (20%).

■ Świadomość językowa

Ostatnią badaną kategorią tematyczną była językowa świadomość ankietowanych. Do tej kategorii wybrano pytania o język wykształcenia podstawowego i na poziomie średnim. Założono, że nie u wszystkich pokrywał się język wykształcenia na tych dwóch poziomach. Nie chodziło tak naprawdę o konkretną szkołę, lecz o język nauczania.

Z pośród wszystkich ankietowanych tylko czterech zaznaczyło różnicę pomiędzy językiem nauczania w stopniu podstawowym i średnim. Chodziło o osoby przyznające się do narodowości polskiej, które po zakończeniu polskiej szkoły podstawowej, wybrały szkołę średnią z czeskim językiem nauczania. Jedna osoba z grupy polskich respondentów nie zaznaczyła żadnej odpowiedzi.

Zadano również pytanie: *„Do jakiej szkoły i z jakim językiem nauczania uczęszczają lub będą uczęszczać Państwa dzieci?”*

Czescy ankietowani raczej są tego przekonania, że ich dzieci powinny uczęszczać (lub uczęszczają) do czeskiej szkoły. W dwóch wypadkach, gdzie rodzice są różnej narodowości, dzieci uczęszczają do szkoły z polskim językiem nauczania.

W 25 rodzinach polskich respondentów (71, 4%) dzieci uczęszczają lub będą uczęszczać do szkoły polskiej. Zaskakująca jest ilość uczniów polskiej narodowości, których rodzice wysłali (wysła) do czeskiej szkoły (10 osób; 28, 6%).

Respondentom zadano jeszcze jedno pytanie, czy są zadowoleni z wyboru swoich rodziców, jeżeli chodzi o język ich wykształcenia?

Uzyskaliśmy razem 68 potwierdzających odpowiedzi. Tylko dwaj absolwenci polskich szkół tak podstawowej, jak i średniej zaznaczyli, że nie są zadowoleni.

5. Podsumowanie badań ankietowych

W ramach otrzymanych odpowiedzi od respondentów pojawiły się pewne różnice. Na podstawie wyników badań ankietowych utwierdzono się w przekonaniu, że język jest ważnym etnograficznym identyfikatorem. Przyznając się do konkretnego języka ojczystego (nie musi to być koniecznie język narodowy, wystarczy jego regionalna odmiana- dialekt), czynimy pierwszy krok do autoidentyfikacji narodowościowej. Jak wynika z ankiet, również identyfikacji regionalnej. Warte podkreślenia jest tu, że nie zawsze język ojczysty jest najlepiej znanym językiem wśród naszych polskich respondentów. Przede wszystkim chodzi o osoby, które określiły język polski, jako język ojczysty.

Następnym krokiem do identyfikacji konkretnej narodowości może być wybór języka edukacji. Ta decyzja należy raczej do rodziców użytkowników języka i bezsprzecznie jest przejawem przynależności do danego narodu.

Podsumowując, zaznacza się, że niżej przedstawione dane są w większości wypadków odpowiedziami polskich respondentów. Wyniki czeskich ankietowanych służą raczej do porównania. Odpowiedzi na wszystkie pytania wraz z danymi procentowymi umieszczono w tabeli w załączniku na końcu pracy.

Na podstawie analizy pojedynczych odpowiedzi można sporządzić następujące wnioski.

W codziennej komunikacji polskich respondentów bardzo często dochodzi do wymiany kodów językowych. Podstawowym kodem rodzinnej komunikacji ustnej i pisemnej jest gwara. Język polski bardzo rzadko usłyszymy w wyżej wymienionych sytuacjach. Gwara dominuje również w notatkach polskich respondentów. Respondenci biegle posługują się językiem polskim, językiem czeskim i formą potoczną-gwarą.

Istnieją jednak sytuacje, dla których wyłącznie używają tylko jednego systemu językowego. Na przykład oficjalnym językiem używanym w pracy jest język czeski, w szkole język polski a w urzędach stosowany jest prawie zawsze język czeski (gwara nie jest stosowna w podanych sytuacjach komunikacyjnych). Polacy w miejscach publicznych z obcymi osobami rozmawiają w języku czeskim, dopiero później używają gwary.

Jeżeli obca osoba zwróci się do tych samych respondentów w miejscowym dialekcie, to będą skłonni do kontynuacji rozmowy w języku nadawcy. W przeciwieństwie do czeskich respondentów, polscy ankietowani, tym razem w komunikacji z przyjaciółmi lub osobami im znanymi, dostosują się językowo do towarzysza, ale w dużym stopniu zależy to od tego, kim jest ów towarzysz.

Wysuwa się tutaj wniosek, iż polscy respondenci wykazują więcej dobrej woli niż respondenci czescy w tej kwestii. Można też powiedzieć, że respondenci wybierają język na podstawie sytuacji, w której się znajdują. Przy bardziej oficjalnych okazjach częściej stosowany jest język czeski, który zastępuje kod prymarny polskich ankietowanych- gwarę.

Z kolei gwara jest bliższa respondentom w komunikacji z bliskimi osobami, w rodzinnym kręgu, itp.

Podsumowanie

Celem pracy jest przedstawienie zagadnień językowych związanych z Zaolziem (Śląskiem Cieszyńskim). W próbie o określenie socjolingwistycznych stosunków językowych na badanym obszarze analizowano kompetencje językowe i komunikacyjne 70 respondentów.

Praca dotyczy kontaktów językowych w wielonarodowościowym środowisku (obywatele czeskiej narodowości i obywatele polskiej grupy mniejszościowej), gdzie codziennie dochodzi do zmiany trzech kodów językowych.

Posługując się sentencją, aby lepiej zrozumieć współczesność, trzeba zajrzeć do przeszłości. Pracę rozpoczęto od opisu historii Zaolzia poczynając od 1918 roku do współczesności. Szczególnie uwzględniono stosunków polsko- czeskich w latach 1920, 1938 i po 2. wojnie światowej.

Ważnym punktem oprócz historii jest również sytuacja języka urzędowego i szkolnictwa na opisywanym terenie, która bardzo często zmieniała się wraz z sytuacją polityczną. Podano krótki szkic rozwoju tych dwóch w/w pierwiastków. Takie zmiany miały w pewnym stopniu wpływ na mowę miejscowych obywateli. Stwierdzono również, że obywatele tego regionu są polskiej narodowości i ich obecność na „polsko-českém smíšeném pruhu” jest udowodniona. Nie chodzi więc o „spolszczonych Czechów” jak sądzi wielu ludzi.

Cechą charakterystyczną Zaolzia jest miejscowa gwara cieszyńska, która towarzyszy temu regionowi od dawien dawna. W pracy krótko zdefiniowano gwarę i dialekt, bowiem te dwa terminy są często używane nawymienne. Podano również cechy charakterystyczne gwary cieszyńskiej, w celu udowodnienia, że jest jedną z gwar dialektu śląskiego.

Badania miały dokonać opisu sytuacji językowej na Śląsku Cieszyńskim. Samą analizą starano się wykazać, w jakich sytuacjach jest używany konkretny język, gdzie dochodzi do wymiany kodów językowych. Badania potwierdziły domniemanie, że gwara jest żywa na tym terenie i to nie tylko wśród polskich obywateli.

W prawdzie, w wielu wypadkach jest zastępowana językiem czeskim, jednak zachowała swą funkcjonalność w bliskich kontaktach.

Problematykę, zakres tematu badań zawarty w pracy licencjackiej wybrano dlatego, że jest autorce znany z autopsji, bowiem jestem mieszkanką Czeskiego Cieszyna od urodzenia. Na co dzień stykam się z problemami komunikacji językowej, wymiany kodu językowego, stosowania różnych języków do zaistniałych sytuacji.

W niniejszej pracy chciałam podkreślić, że w dzisiejszych czasach gwara odchodzi w zapomnienie w komunikacji w miejscach publicznych. Zaskakujące dla mnie jest, kiedy rodzina, mająca polskie korzenie, wysyła dzieci do czeskiej szkoły. W ten sposób dochodzi do zaniku polskości na terenie, który właśnie z tego powodu poprzez krzewienie polskości i splotu narodowości jest piękny. Nasza gwara cieszyńska, która jest klejnotem ukrytym w dolinie pomiędzy górami i rzeką traci na swym prestiżu. Uważam, że ludzie powinni bardziej doceniać to, co dla nich wywalczyli przodkowie.

Mam tylko nadzieję, że nigdy nie napełnią się słowa Jana Kubisza:

*Ale ludzie w życiu swoim
Zmienili się bardzo;
Zwyczajami, wiarą przodków
Ledwie, że nie gardzą.
I dąb z dębem na twym brzegu,
Jak szumiał tak szumi;
Lecz wnuk starą mowę dziadów
Ledwie, że rozumie.⁴⁰*

⁴⁰ KUBISZ, Jan.: pieśń *Płyniesz Olzo*.

Resumé

Předkládaná sociolingvistická práce, která vznikla na základě dotazníkového zkoumání, se zabývá problematikou používání těšínského nářečí na „smíšeném polsko-českém pruhu“. Pozornost je soustředěována na komunikační situace jazykově smíšeného prostředí Zaolzí (česká část Těšínska). Práce je rozdělena do několika kapitol, které umožňují orientaci v tématu.

První kapitolu tvoří základní historické rysy oblasti Těšínského Slezska. Pozornost je soustředěná především na období od roku 1918, kdy docházelo k důležitým změnám nejen teritoriálního charakteru.

Druhá kapitola je neméně důležitá. Věnována je školství a úřednímu jazyku, který se kvůli opakovaným změnám státní hranice několikrát měnil.

V následující kapitole lingvistického charakteru se setkáváme se základní otázkou „Co je nářečí a dialekt?“ Charakteristika nářečí, jeho základní rysy poukazují na místo ve zdejší společnosti, která je typicky bilingvní.

Čtvrtá kapitola se věnuje rozboru získaných odpovědí respondentů, kteří pocházejí ze zkoumaného území Těšínského Slezska. Byla zjišťována úroveň znalosti jazyků- mateřského a jazyka, kterého používá místní etnikum, jazykové chování v různých komunikačních situacích. Dále byl zjišťován způsob komunikace v rodinách, s přáteli a cizími osobami. Otázky i získané informace byly rozděleny do tématických bloků.

Všechny informace vyplývající z odpovědí respondentů byly shrnuty v poslední kapitole, kde jsou umístěny také naše poznatky a dojmy.

Práce se snaží poukázat na danou problematiku používání těšínského nářečí v konkrétních příkladech. Vysvětluje komplikovaný komunikační proces místních občanů původně polské národnosti.

1. ANKIETA

Nazywam się Adriana Koždoňová i jestem studentką III roku kierunku Język polski z ukierunkowaniem na gospodarczo-prawniczą i turystyczną sferę na Uniwersytecie Palackiego. W naszej pracy licencjackiej rozważano problem używania gwary na Zaozliu.

Poniższa ankieta, którą będzie pan/ pani wypełniać jak i wyniki uzyskane zostaną użyte tylko w ramach tej pracy licencjackiej. Podkreślam, że ankieta jest anonimowa.

Uprzejmie proszę o zaznajomienie się z pytaniami o uprzejme i świadome odpowiedzi. Ułatwi to późniejszą weryfikację wyników.

Jmenují se Adriana Koždoňová, jsem studentkou III. ročníku na Filozofické fakultě, oboru Polštiny se zaměřením na hospodářsko-právní a turistickou oblastí na Univerzitě Palackého. V mé bakalářské práci se zabývám problémem používání nářečí na Zaozli.

Tento dotazník, jež budete vyplňovat a všechny výsledky budou použity jenom v rámci mé bakalářské práci. Chtěla bych také zdůraznit, že dotazník je anonymní.

Prosím o podrobné seznámení se s otázkami a také o upřímné a svědomité odpovědi. Usnadní to pozdější rozbor dotazníku.

1. PŁEĆ / POHLAVÍ
 - a) mężczyzna/ muž
 - b) kobieta/ žena
2. WIEK/ VĚK
 - a) 15-20
 - b) 21-30
 - c) 31-40
 - d) 41-50
 - e) 51-60
 - f) 61-...
3. STAN CYWILNY/ RODINNÝ STAV
 - a) wolny(a)/ svobodný(á)
 - b) żonaty(mężatka) / żenatý(vdaná)
 - c) rozwiedziony(a) / rozvedený(á)
 - d) wdowiec(wdowa) / vdovec(vdova)
 - e) wdowiec(wdowa) / vdovec(vdova)

narodowość **partnera**/ národnost **partnera**.....
4. MIEJSCE ZAMIESZKANIA/ BYDLIŠTĚ:
 - a) wieś/ ves
 - b) miasto/ město

nazwa/ název
5. NARODOWOŚĆ/ NÁRODNOST:
 - a) polska/ polská
 - b) czeska/ česká
 - c) inna/ jiná
6. NARODOWOŚĆ RODZICÓW/ NÁRODNOST RODIČŮ:

MATKA/ MATKA

.....

OJCIEC/ OTEC

.....
7. WYKSZTAŁCENIE/ VZDĚLÁNÍ:

SZKOŁA PODSTAWOWA - j. wykładowy/ ZÁKLADNÍ ŠKOLA- vyučující jazyk

.....

SZKOŁA ŚREDNIA - j. wykładowy/ STŘEDNÍ ŠKOLA- vyučující jazyk.

.....

8. CZY JEST PAN/ PANI ZADOWOLONY Z WYBOREM RODZICÓW, JEŻELI CHODZI O JĘZYK WYKSZTAŁCENIA? / JSTE SPOKOJEN S VOLBOU VAŠÍCH RODIČŮ, TÝKAJÍCÍ SE JAZYKA VAŠEHO VZDĚLÁNÍ?
- a) tak / ano
 - b) nie / ne
9. DZIECI WYSYŁAM/WYSZŁĘ DO SZKOŁY Z JĘZYKIEM NAUCZANIA / DĚTI CHODÍ/BUDOU CHODIT DO ŠKOLY S JAZYKEM VYUČOVACÍM:
- a) polskim/ polským
 - b) czeskim/ českým
10. GWAREŃ CIESZYŃSKĄ ZNAM/ TĚŠÍNSKÉ NÁŘEČÍ ZNÁM:
- a) bardzo dobrze /velmi dobře
 - b) potrafię prowadzić konwersację / domluví se
 - c) rozumiem, ale nie rozmawiam/ rozumím, ale nemluví
 - d) nie znam/ neznám
11. KTÓRY JĘZYK DLA PANA/PANI JEST JĘZYKIEM OJCZYSTYM?/ KTERÝ JAZYK POVAŽUJETE ZA MATEŘSKÝ?
- a) polski/ polský
 - b) czeski/ český
 - c) gwara/ nářečí
 - d) inny/ jiný
-
12. CZY UWAŻA PAN/ PANI, ŻE JĘZYK OJCZYSTY JEST NAJLEPIEJ ZNANYM JĘZYKIEM PRZEZ PANA/ PANIĄ? / MYSLÍTE SI, ŽE MATEŘSKÝ JAZYK JE JAZYK, KTERÝ OVLÁDÁTE NEJLÉPE?
- a) tak /ano
 - b) nie /ne
13. AKTUALNIE/ V SOUČASNÉ DOBĚ
- a) studiuję/ studuji – co?
.....
 - b) pracuję/ pracuji – jestem: /jsem:
.....
 - c) inne / jiné
.....

14. JĘZYK UŻYWANY W DOMU W ROZMOWIE Z RODZINĄ?/ JAZYK,
KTERÝ POUŽÍVÁTE DOMA V ROZHOVORECH S RODINOU?

- a) polski/ polský
- b) czeski/ český
- c) gwara/ nářečí
- d) inny/ jiný

.....

15. W KTÓRYM JĘZYKU JEST PROWADZONA RODZINNA
KORENSPONDENCJA? (SMS, ZAWIADOMIENIA, ITP. / V KTERÉM
JAZYCE PROBÍHÁ VAŠE RODINNÁ KORENSPONDENCE (SMS,
VZKAZY, PŘÁNÍ, ATD.)

- a) polski/ polský
- b) czeski/ český
- c) gwara/ nářečí
- d) inny/ jiný

.....

16. NAJCZĘŚCIEJ STOSOWANY JĘZYK W ROZMOWIE Z PRZYJACIÓŁMI?/
NEJČASTĚJI POUŽÍVANÝ JAZYK, KTERÝM SE DOROZUMÍVATE S
PŘÁTELI?

- a) polski/ polský
- b) czeski/ český
- c) gwara/ nářečí
- d) inny/ jiný

.....

17. CZY MA PAN/ PANI PRZYJACIÓŁ WŚRÓD INNYCH NARODOWOŚCI? /
MÁTE PŘÁTELÉ MEZI PŘÍSLUŠNÍKY JINÉ NÁRODNOSTI?

- a) tak /ano
- b) nie /ne

18. Z PRZYJACIÓŁMI, KTÓRZY ROZMAWIAJĄ INNYM JĘZYKIEM,
ROZMAWIAM / S PŘÁTELI MLUVICÍMI JINÝM JAZYKEM POUŽÍVÁM:

- a) swym językiem ojczystym/ svou mateřštinu
- b) ich językiem ojczystym / jejich mateřštinu

19. JĘZYK FACHOWY STOSOWANY W PRACY/SZKOLE? / ODBORNÝ
JAZYK, KTERÝM MLUVÍTE V PRÁCI/VE ŠKOLE?

- a) polski/ polský
 - b) czeski/ český
 - c) gwara/ nářečí
 - d) inny/ jiný
-

20. JĘZYK STOSOWANY W SKLEPIE/URZĘDACH? / JAZYK, KTERÝ
POUŽÍVÁTE V OBCHODECH/ NA ÚŘADECH?

- a) polski/ polský
 - b) czeski/ český
 - c) gwara/ nářečí
 - d) inny/ jiný
-

21. CZY GWARA JEST UŻYWANA W PAŃSTWA NAJBLIŻSZYM
OTOCZENIU?/ POUŽÍVÁ SE NÁŘEČÍ VE VAŠEM NEJBLIŽŠÍM OKOLÍ?

- a) tak/ ano
- b) nie / ne

22. W JAKIM JĘZYKU ROBI PAN/PANI NOTATKI, LISTĘ ZAKUPÓW, ITP.?/
V JAKÉM JAZYCE SI POŘIZUJETE POZNÁMKY, NÁKUPNÍ SEZNAM,
ATD.?

- a) polski/ polský
 - b) czeski/ český
 - c) gwara/ nářečí
 - d) inny/ jiný
-

23. SYTUACJA: Podchodzi do Państwa ktoś i pyta lub rozmawia gwarą
cieszyńską, czy Państwa odpowiedź byłaby również gwarą?/ MODELOVÁ
SITUACE: Někdo k Vám přijde a zeptá se nebo hovoří nářečím. Bude vaše
odpověď znít také v nářečí?

- a) tak / ano
- b) nie / ne

24. W KTÓRYM JĘZYKU ZWRÓCI SIĘ PAN/ PANI DO OBCEJ OSOBY NA
ULICY? / V KTERÉM JAZYCE OSLOVÍTE CIZÍ OSOBU NA VEŘEJNOSTI?

a) polski/ polský

b) czeski/ český

c) gwara/ nářečí

d) inny/ jiný

.....

2. TABELLE Z WYNIKAMI ANKIETY

- Tabela do pytania: **STAN CYWILNY**

PYTANIE 3.	ODP. POLSKICH RESPOND.	ODP. CZESKICH RESPOND.
WOLNY/(A)	11 (31,4%)	17 (48,6%)
ŻONATY/MĘŻATKA	21 (60%)	18 (51,4%)
ROZWIEDZIONY/(A)	3 (8,6%)	0
WDOWIEC/ WDOWA	0	0
RAZEM	35	35

- Tabela do pytania: **WYKSZTAŁCENIE**

PYTANIE 7.	ODP. POLSKICH RESPOND.	ODP. CZESKICH RESPOND.
taki sam jęz. naucz. SZ.P. i SZ.Ś.	30 (85,7%)	35 (100%)
różne języki naucz. SZ.P. i SZ.Ś.	4 (11,4%)	0
niepodano	1 (2,9%)	0
RAZEM	35	35

- Tabela do pytania: **CZY JEST PAN/PANI ZADOWOLONY Z WYBOREM RODZICÓW, JEŻELI CHODZI O JĘZYK WYKSZTAŁCENIA?**

PYTANIE 8.	ODP. POLSKICH RESPOND.	ODP. CZESKICH RESPOND.
TAK	33 (94,2%)	35 (100%)
NIE	2 (5,8%)	0
RAZEM	35	35

- Tabela do pytania: **DZIECI WYSYŁAM/WYŚŁĘ DO SZKOŁY Z JĘZYKIEM NAUCZANIA:**

PYTANIE 9.	ODP. POLSKICH RESPOND.	ODP. CZESKICH RESPOND.
język polski	25 (71,4%)	33 (94,2%)
język czeski	10 (28,6%)	2 (5,8%)
RAZEM	35	35

- Tabela do pytania: **GWARĘ CIESZYŃSKĄ ZNAM:**

PYTANIE 10.	ODP. POLSKICH RESPOND.	ODP. CZESKICH RESPOND.
bardzo dobrze	34 (97,1%)	11 (31,4%)
potrafię prow.konwers.	1 (2,9%)	8 (22,8%)
rozumiem, nie rozmawiam	0	15 (42,9%)
nie znam	0	1 (2,9%)
RAZEM	35	35

- Tabela do pytania: **KTÓRY JĘZYK DLA PANA/PANI JEST JĘZYKIEM OJCZYSTYM?**

PYTANIE 11.	ODP. POLSKICH RESPOND.	ODP. CZESKICH RESPOND.
polski	19 (54,3%)	0
czeski	1 (2,9%)	31 (88,6%)
gwara	11 (31,4%)	4 (11,4%)
polski, czeski, gwara	1 (2,9%)	0
polski, gwara	3 (8,6%)	0
RAZEM	35	35

- Tabela do pytania: **CZY UWAŻA PAN/PANI, ŻE JĘZYK OJCZYSTY JEST NAJLEPIEJ ZNANYM JĘZYKIEM PRZEZ PANA/PANIĄ?**

PYTANIE 12.	ODP. POLSKICH RESPOND.	ODP. CZESKICH RESPOND.
TAK	23 (65,7%)	35 (100%)
NIE	12 (34,3%)	0
RAZEM	35	35

- Tabela do pytania: **JĘZYK UŻYWANY W DOMU W ROZMOWIE Z RODZINĄ?**

PYTANIE 14.	ODP. POLSKICH RESPOND.	ODP. CZESKICH RESPOND.
polski	0	0
czeski	0	20 (57,1%)
gwara	25 (71,4%)	6 (17,2%)
czeski, gwara	10 (28,6%)	9 (25,7%)
RAZEM	35	35

- Tabela do pytania: **W KTÓRYM JĘZYKU JEST PROWADZONA RODZINNA KORESPONDENCJA?**

PYTANIE 15.	ODP. POLSKICH RESPOND.	ODP. CZESKICH RESPOND.
polski	2 (5,7%)	0
czeski	4 (11,4%)	28 (80%)
gwara	21 (60%)	0
polski, gwara	1 (2,9%)	0
czeski, gwara	5 (14,3%)	7 (20%)
polski, czeski	2 (5,7%)	0
RAZEM	35	35

- Tabela do pytania: **NAJCZĘŚCIEJ STOSOWANY JĘZYK W ROZMOWIE Z PRZYJACIÓŁMI?**

PYTANIE 16.	ODP. POLSKICH RESPOND.	ODP. CZESKICH RESPOND.
polski	2 (5,8%)	0
czeski	5 (14,3%)	26 (74,3%)
gwara	17 (48,5%)	4 (11,4%)
czeski, gwara	10 (28,5%)	5 (14,3%)
polski, gwara	1 (2,9%)	0
RAZEM	35	35

- Tabela do pytania: **CZY MA PAN/PANI PRZYJACIÓŁ WŚRÓD INNYCH NARODOWOŚCI?**

PYTANIE 17.	ODP. POLSKICH RESPOND.	ODP. CZESKICH RESPOND.
TAK	33 (94,2%)	31 (88,6%)
NIE	2 (5,8%)	4 (11,4%)
RAZEM	35	35

- Tabela do pytania: **Z PRZYJACIÓŁMI, KTÓRZY ROZMAWIAJĄ INNYM JĘZYKIEM, ROZMAWIAM:**

PYTANIE 18.	ODP. POLSKICH RESPOND.	ODP. CZESKICH RESPOND.
swym językiem ojczystym	7 (20%)	25 (71,4%)
ich językiem ojczystym	25 (71,4%)	7 (20%)
oba	3 (8,6%)	3 (8,6%)
RAZEM	35	35

- Tabela do pytania: **JĘZYK FACHOWY STOSOWANY W PRACY/SZKOLE?**

PYTANIE 19.	ODP. POLSKICH RESPOND.	ODP. CZESKICH RESPOND.
polski	7 (20%)	0
czeski	15 (42,8%)	30 (85,7%)
gwara	2 (5,8%)	4 (11,4%)
czeski, gwara	10 (28,5%)	0
polski, czeski	1 (2,9%)	1 (2,9%)
RAZEM	35	35

- Tabela do pytania: **JĘZYK STOSOWANY NA URZĘDACH/W SKLEPIE?**

PYTANIE 20.	ODP. POLSKICH RESPOND.	ODP. CZESKICH RESPOND.
polski	0	0
czeski	18 (51,4%)	30 (85,7%)
gwara	7 (20%)	2 (5,8%)
czeski, gwara	8 (22,8%)	3 (8,5%)
polski, czeski	2 (5,8%)	0
RAZEM	35	35

- Tabela do pytania: **W JAKIM JĘZYKU ROBI PAN/PANI NOTATKI, LISTĘ ZAKUPÓW, ITP?**

PYTANIE 22.	ODP. POLSKICH RESPOND.	ODP. CZESKICH RESPOND.
polski	0	0
czeski	9 (25,7%)	34 (97,1%)
gwara	16 (45,7%)	1 (2,9%)
czeski, gwara	5 (14,3%)	0
polski, gwara	4 (11,4%)	0
polski, czeski, gwara	1 (2,9%)	0
RAZEM	35	35

- Tabela do pytania: **SYTUACJA: PODCHODZI DO WAS KTOŚ I PYTA LUB ROZMAWIA GWARĄ CIESZYŃSKĄ, CZY WASZA ODPOWIEDŹ BYŁABY RÓWNIEŻ GWARĄ?**

PYTANIE 23.	ODP. POLSKICH RESPOND.	ODP. CZESKICH RESPOND.
TAK	35 (100%)	15 (42,9%)
NIE	0	20 (57,1%)
RAZEM	35	35

- Tabela do pytania: **W KTÓRYM JĘZYKU ZWRÓCI SIĘ PAN/PANI DO OBCEJ OSOBY NA ULICY?**

<i>PYTANIE 24.</i>	ODP. POLSKICH RESPOND.	ODP. CZESKICH RESPOND.
polski	0	0
czeski	24 (68,5%)	35 (100%)
gwara	0	0
czeski, gwara	3 (8,6%)	0
polski, czeski	3 (8,6%)	0
polski, czeski, gwara	5 (14,3%)	0
RAZEM	35	35

Abstract

Key words: linguistic behavior, bilingualism, Cieszyn Silesia, dialect, Zaolzie,

This document focuses on analysis linguistic behavior in various communication situations of population which lives in bilingual Cieszyn Silesia. It was established on the basis of surveys conducted by us in the months January to April 2011 on this mixed language environments. There are positions listed above the local dialect, which is an integral part of the former Duchy of Cieszyn. In this work is also mentioned the history of the region, development of education and official language.

Anotace

Autor: Adriana Koždoňová

Fakulta: Filozofická

Katedra: Slavistiky, sekce polonistiky

Název bakalářské práce: Wybrane zagadnienia użycia gwary na Zaolziu

Vedoucí bakalářské práce: Doc. PhDr. Ivana Dobrotová, Ph.D.

Počet znaků: 71 338

Počet příloh: 2

Počet titulů použité literatury: 16

Klíčová slova: Nářečí, Zaolzí, jazykové chování, bilingvismus

Tato práce se zabývá analýzou jazykového chování v různých komunikačních situacích obyvatel dvojjazyčného území těšínského Slezska. Vznikla na základě námi provedených dotazníkových šetření v měsících leden-duben 2011 na tomto jazykově smíšeném prostředí. Je zde uvedena především pozice místního nářečí, který je nedílnou součástí bývalého Těšínského Knížectví. V práci je také uvedena historie regionu, vývoj školství a úředního jazyka.

Bibliografia:

Prace językoznawcze

1. BOGOCZOVÁ, Irena: *Jazyková komunikace mládeže na dvojjazyčném území českého Těšínska, Zpráva o dotazníkovém průzkumu*, Ostrava 1993.
2. BOGOCZOVÁ, Irena: *Rozdíly mezi polštinou a češtinou jako zdroj jazykové interference*, Ostrava 1999.
3. MIODEK, Jan: *Śląska ojczyzna- polszczyzna*, Katowice 1991.
4. RACLAVSKÁ, Jana: *Język polski na Śląsku Cieszyńskim w XIX wieku*, Ostrawa 1998.
5. RASZKA, Roman: *Zaolzie w historii, mowie i kulturze*, Brno 2006.
6. ZAREMBA, Alfred: *Szkice z dialektologii śląskiej*, Katowice 1988.

Prace na temat historii Śląska Cieszyńskiego

1. CHLEBOWCZYK, Józef: *Nad Olzą. Śląsk Cieszyński w wiekach XVIII, XIX i XX*, Katowice 1971.
2. KOLEKTIV AUTORŮ: *Poláci na Těšínsku*, studijní materiál, Český Těšín 2009.
3. POPIOŁEK, Kazimierz: *Historia śląska. Od pradziejów do 1945 roku*, Katowice 1972.
4. SZELONG, Krysztóf: *Plebiscit a otázka sebeurčení těšínského obyvatelstva 1918-1920*, Těšínsko 1/2001.
5. SZYMICZEK, Franciszek: *Walka o Śląsk Cieszyński w latach 1918-1920*, Katowice 1938.
6. ZAHRADNIK, S., RYCZKOWSKI, M.: *Korzenie Zaolzia*, Trzyniec 1992.
7. ŽÁČEK, Rudolf: *Těšínsko v československo-polských vztazích v letech 1939-1945*, Český Těšín 2000.

Słowniki i encyklopedie

1. *Encyklopedia wiedzy o języku polskim*, pod. red. URBAŃCZYKA Stanisława, Wrocław 1978.
2. *Słownik terminologii językoznawczej*, GOŁĄB, Z., HEINZ, A., POLAŃSKI, K., Warszawa 1968.
3. *Słownik gwarowy Śląska Cieszyńskiego*, pod. red. WRONICZ Jadwigi, Ustroń, Wisła 1995.

Źródła internetowe:

1. http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Slask_cieszynski.png
2. WINIARSKA, Izabela: Dialekt śląski wczoraj i dziś, <http://www.gwarypolskie.uw.edu.pl>

Spis map i obrazków:

1. Rys. 1. mapa Śląska Cieszyńskiego w latach 1920 i 1938.
2. Rys. 2. mapa współczesnych granic terytorialnych Zaolzia.
3. Rys. 3. Fotokopia dokumentu z miasta Frysztat z 1636 roku.
4. Rys. 4. Tabela: Charakterystyka respondentów.
5. Rys. 5. Tabela: Dane osobowe i pochodzenie językowe rodziców.